

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Св. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ПО ОБЩА, ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА, РАЗВИТИЙНА И ЗДРАВНА
ПСИХОЛОГИЯ

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Камелия Ханчева

на дисертационен труд на тема:

„ЛИЧНОСТНИ УБЕЖДЕНИЯ И АГРЕСИЯ В ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ“

за получаване на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност 3.2.

Психология, докторска програма "Психология на развитието в детска и юношеска
възраст"

Автор на дисертационния труд: Ваня Николова

Научен ръководител: проф. дпсн. Пламен Калчев

1. Актуалност и значимост на разработвания научен проблем

Дисертацията съчетава един емблематичен за клиничната психология проблем – формулирането и диагностицирането на личностовите разстройства (ЛР) – с друг класически симптом на съвременността – агресията, в нейните многолики прояви, включително и най-последната ѝ разновидност на – кибертормоза и киберагресията. Теорията, поставяща личностните убеждения в основата на личностовото структуриране и функциониране, има своите корени в идеите на Алфред Адлер, интегрирани в практиката към идеите на поведенческата терапия и поставящи началото на когнитивно-поведенческата терапия на Алберт Елис и Аарон Бек. Към настоящия момент, това е едно

от най-бурно развиващите се терапевтични направления с огромна база изследователски данни от инструменти за диагностика и данни, проследяващи механизмите на промяна и доказващи ефекта от интервенциите. Безспорна е необходимостта от адаптиране на инструменти на български език, както за изследователски цели, така и за нуждите на практиката. Другият теоретичен акцент на работата – кибервиктимизацията и кибертормозът в известен смисъл се явява изпреварващ времето ход при планирането и дизайна на изследването, благодарение на който към настоящия момент на разположение на изследователите е един много необходим диагностичен инструмент за оценка на киберагресията.

2. Познаване на състоянието на проблема

Докторантката демонстрира задълбочено познаване, критично осмисляне и коректно представяне на две интегративни области на психологическото познание.

Първата е пресечната точка между психиатрията, психопатологията от една страна и психология на развитието и личността, от друга. Формулирането на личностовите разстройства и позиционирането им в аспект на развитие във времето и по оста норма-патология е проследено през версиите и ревизиите на основните класификатори на психичните разстройства – Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV-TR, DSM-V) и Международната класификация на болестите (МКБ 10, 11) и в проблематизирането и аргументираното интегриране на дименционалния и категориален подход в изследването им. Елегантно и убедително е аргументиран преходът в изследователските формулировки на личностовите разстройства от оценяване и категоризиране на симптоми към изследване на личностните убеждения, операционализирани на базата на дисфункционалните убеждения и заблуди.

Втората област, представляваща контекст за изследване на агресията е социалната психология и психология на развитието. Подробното и задълбочено представяне на теориите за агресията спомага за постигането на добра ориентация в класификациите на формите и видове агресивни прояви. Изключително важно е осмислянето и вписването на новите форми на агресия – кибервиктимизация и кибертормоз в контекста на юношеската социализация, вписване в групата и/или социална изолация. С оглед динамиката на процесите в света от последните месеци, този аспект от изследователската част на дисертацията придобива и ще придобива все по-голямо значение. Адаптираните и

пилотирани методики за оценка на кибер-агресията и конфликти в групата на връстниците, с оглед на бързо променящите се форми на обучение и общуване, тепърва ще заемат своето централно място в диагностиката на проблемите, затрудненията и междуличностната динамика в горна училищна възраст.

3. Структура на дисертацията

Дисертацията е кохерентен текст в обем 173 стр., включващ 33 таблици, библиография от класически и съвременни източници в изследваните области - общо 144 единици, от които на английски език са 119, на български език са 16, два на руски, един на италиански и шест интернет адреса.

В уводната част са дефинирани основните понятия и предполагаемите взаимовръзки между изследваните психични и поведенчески феномени. Теоретичната част е разделена на три глави, представящи в синтезирана форма основните направления в изучаването на две огромни области – личностните разстройства и агресията. За целите на изложението и подробното детайлно описание е взето решение да се отдели специално място на кибертормоза и кибер-агресията в отделна, трета глава. Обсъждането на концептуализацията и формулирането на личностовите разстройства е важно и от историческа и от прагматична гледна точка, както за целите на диагностиката, така и за превенцията и налагането на ефективни, основани на доказателства интервенции. Диференцирането на личните убеждения като основен когнитивен компонент и вероятен център, организиращ функционирането на личността е в основата на избраният за адаптация диагностичен инструмент – Кратка скала за оценка на личните убеждения (Personality Belief Questionnaire – Short Form, PBQ-SF). Оригиналният инструмент е създаден във времето на четвъртата (и четвърта ревизирана) версия на DSM, но през идейната и прагматична рамка на модела се подчертава както приемствеността, така и нововъведенията между четвърта и петата ревизия. Настоящата версия на класификатора се опитва да наложи един широко застъпван от клиницистите, алтернативен подход в диагностика на личностни разстройства, който по същество е в синхрон с основните идеи и инструментариума на настоящата работа. Докторантката изтъква важността на развитийния подход в разбиранията за функциониране в норма и патология и ясно подчертава, че при разглеждането на личностовите разстройства е важно отчитането на обстоятелства и индивидуалните стилове на развитието. В DSM V, наред с общите критерии за личностно

разстройство, са разработени ревизирани критерии за функциониране на личността, преповтарящи по същество допусканията на Бек за базисни убеждения, които са от централно значение за личностната патология. Формулирането и операционализирането на личностните убеждения във въпросника на Лойте и колеги от 2012г. го превръщат във важен скринингов инструмент, а настоящата дисертация има за цел възрастовото, езиково и културално адаптиране на въпросника за български контекст и юношеска възраст. Друг важен аспект на развитийния подход е изтъкнат в текста през разглеждането на възрастовата динамика на личностовата патология, където докторантката ясно подчертава както необходимостта от ранна диагностика, така и наложителното избягване на етикетиране и патологизиране. Опит за постигане на адаптивен баланс се прави от десетилетия именно през концепцията за личностови модели и личностни убеждения.

В първа глава е направен обзор на наложилите се в изследователската и клинична практика тестовите за оценка на личността в детска и юношеска възраст (Millon Adolescent Personality Inventory (MAPI), Millon Adolescent Clinical Inventory (MACI), Coolidge Axis II Inventory). Убедително е аргументирана нуждата от българска адаптация именно на избрания инструмент и са изтъкнати неговите преимущества.

Емпиричната част в дисертацията е конструирана в ритмичен порядък на подредено и изчерпателно представяне на разработването на българските варианти на използваните въпросници и скали. Всеки инструмент е описан като теоретична основа, в светлината на изведените конструкти се анализират факторната структура и психометричните му характеристики. Взаимовръзките между личностните убеждения със социалните прояви на юношите под формата на конфликти с връстници, обща и кибер агресия, както и вътрешните прояви на безпокойства и предъвкване на негативния опит.

Заклучението е фокусирано и коректно обобщаващо получените резултати. Формулирани са прогностичните възможности на инструментите и са набелязани насоки за бъдещи изследвания по посока на разширяване размера на извадката и достигането на специфични клинични извадки.

4. Методика и дизайн на изследването, анализ и интерпретация на резултатите

Проведено е срезово изследване, обхващащо четири времеви етапа, при различна вариация на шестте използвани инструмента. Всеки етап обхваща независима извадка, като общия

брой на изследвани лица е 1348, на възраст от 13 до 19 г. Трудоемкото практическо осъществяване на изследването е заслуга изцяло на докторантката. Анонимното изследване е проведено в групов контекст, в реална среща в класните стаи. Дизайнът на емпиричното изследване и провеждането му следва стриктно етическите изисквания и принципи.

Инструментарият включва българска версия за първоначална апробация на три нови въпросника:

- Въпросник за личностни убеждения-кратка версия (PBQ-SF) (Personality Belief Questionnaire - Short form) (Leute et al., 2012)
- Скала за конфликти между връстниците (PCS) (Peer Conflict Scale, Marsee et al., 2011)
- Скала за кибервиктимизация и кибертормоз (CVBS) (Cyber victim and bullying scale, Çetin et al., 2011)

В дизайна на различен етап за целите на оценката на конструкт валидността на новите инструменти, както и за проверка на предполагаемите връзки между изследваните явления са включени още три инструмента:

- Многомерна скала за агресивност (МСА, Калчев, 2009),
- Въпросник за безпокойства на Щатския университет на Пенсилвания (PennState Worry Questionnaire, PSWQ, Meyer et al., 1990) (Калчев, 2014),
- Скала за предъвкване на негативния опит („Скала за разпадане-предъвкване“- Dissipation-Rumination Scale, Caprara, 1986) (Калчев, 2010)

Връзките и зависимостите между дисфункционални личностни убеждения, агресивни прояви, преживявания на безпокойство и руминации са последователно разкрити и потвърждаването на издигнатите хипотези е подкрепено от статистически и логически аргументи. Различията по пол са коментирани и аргументирани. Възрастовата динамика на изследваните конструкти е проследена и необходимостта от последващи изследвания е набелязана.

Основен принос на дисертационния труд е задълбочения критичен анализ на получените данни върху нормативна извадка от общата популация. Това е важното липсващо звено, признато и от самите създатели на въпросника, за придвижване на теоретичното познание

и клиничната практика в посока на сравнителен анализ на клинична и нормативна извадка в плана на когнитивно функциониране и формиране на водещите го личностни убеждения. Критичният анализ и назоваване на ограниченията на настоящото изследване, правят възможно планирането на следващи стъпки в изследователското разработване на инструментите, без това да намалява приложимостта им като скрининг инструменти при обща неклинична популация.

5. Научни приноси

Изведените научни приноси отразяват адекватно осъщественото в три самостоятелни етапа, изследване. Приносният и новаторски характер на дисертацията е във внимателния подбор и адаптирането на множество инструменти в традицията на съвременните личностови теории и клинично приложните аспекти на развитийната психопатология. Скринингът на киберагресията е сред най-значимите приноси на настоящата дисертация, заслужаващ специално упоменаване поради актуалността, широката приложимост и важните социални последици. Не по-малко важно в консултативно-клиничен план е надеждното диагностициране на когнитивните изкривявания, вярвания и убеждения. Безспорния цялостен принос на работата е във възможността за по-голяма дълбочина и представяне в друга перспектива на личностовото развитие.

6. Автореферат

Авторефератът е изготвен според изискванията с подробна представяне на теоретичната, емпиричната част на дисертацията, анализите и заключението. Изведени са приноси в теоретичен и практически план. Посочени са 4 публикации и 3 участия в научни форуми с доклади и презентации по темата на дисертацията. Приносните моменти са детайлно описани и коректно изведени в две големи групи – изследователски и практическо-приложни.

7. Заключение

Въз основа на безспорните достойнства на работата: изчерпателния синтез на теоретични постановки, огромното количество работа по събиране на данни, коректният им анализ, големия потенциал за практическа приложимост на

апробираните инструменти, в качеството си на рецензент, считам, че работата на Ваня Николова отговаря на условията за присъждане на научната и образователна степен "Доктор".

София, 09 май 2021

ПОДПИС:

/доц. д-р Камелия Ханчева/